

מפעלי קק"ל לפיתוח הנגב ויישובו במדינת ישראל

דותן גורן

המאמר הוא פרק מתוך פרסום של הקרן הקימת לישראל: **תרומתה של קרן קימת לישראל לפיתוח הנגב עבר, הווה ועתיד**, ירושלים 2007, עמ' 20-37. המאמר מופיע כאן בהסכמת הכותב ומכון קק"ל לתולדות הציונות וההתיישבות.

הכשרת קרקע להתיישבות

כחודש לאחר הכרזת עצמאותה של מדינת ישראל, ב-16 ביוני 1948, התווה ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון את חזונו להפרחת הנגב: "אין שטח בארץ שידמה לנגב, מטעם פשוט: זה שטח רצוף של 12 מיליון דונם, ריק ושומם... מבחינה ציונית – שטח ריק ושומם הוא יותר טוב, כי אנחנו יכולים להפכו ליישוב יהודי צפוף וגדול ופורח".

בשנות המדינה הראשונות טופלה ההתיישבות החקלאית בנגב על ידי "מפעל הנגב" - גוף בבעלות משותפת לסוכנות היהודית ולקק"ל. מטרות הפעילות היו "...להכיר את צורכי ההתיישבות מקרוב, להמריץ את הביצוע ולעמוד בקשרים עם היישובים הקיימים ועם אלה שיקומו בעתיד, שהם היסוד לכיבוש הנגב ולתחייתו". במסגרת תפקידיו נדרש "מפעל הנגב" לשקם את המשקים הוותיקים לאחר המלחמה וליזום את הקמתם של יישובי עולים חדשים, על פי מדיניות ממשלת ישראל לפיזור האוכלוסין. בשנים 1949-1956 נוסדו בנגב הצפוני קיבוצים, מושבים (ובהם מושבי עולים) ו"עיירות פיתוח" לקליטת העולים החדשים במרכזים עירוניים. באותן שנים סייעה קק"ל ביצירת התשתית להתיישבות והעסיקה את העולים בעבודות יזומות של הכשרת קרקע לחקלאות, ייעור ונטיעות. קק"ל רכשה בינואר 1949 מיליון דונם מהקרקעות שנטשו הערבים במלחמת העצמאות, ובאוקטובר 1950 עוד מיליון דונם, ובכלל זה מאות אלפי דונם בנגב.

באמצע שנות ה-50 הייתה קק"ל מעורבת בפיתוח חבל לכיש ועסקה בהכשרת הקרקעות להתיישבות באזור. אריה (לובה) אליאב, מהוגי חבל לכיש, ביקש "...ליצור בלכיש אלמנט התיישבותי חדש שיהווה מכשיר גמיש יותר למיזוג הגלויות". בשנת 1954 צמחה התכנית להקמת החבל והייתה שאפתנית למדי. היא גרסה את הקמתם של למעלה מ-20 נקודות יישוב, מרכזים כפריים ומרכזים עירוניים. התכנית קרמה עור וגידים בעיקר בשנים 1955-1961. הניסיון הנועז של חבל לכיש התגלה בשנות ה-70 כהצלחה מסחררת. החקלאות פרוחה והיישובים הקטנים, שבהם התגוררו בני עדות רבות, הפכו למופת התיישבותי-חקלאי, דגם לחיקוי ברחבי העולם.

לאחר מלחמת ששת-הימים (1967) נפתח דף חדש בתולדות הארץ. קק"ל התגייסה לעסוק בפעילות נרחבת של פילוס דרכים ופיתוח אזורי הגבול החדשים. שנה אחר-כך (1968) נתנה קק"ל את ידה לעבודות הכשרת הקרקע באזור רפיח, והייתה ממקימי היישובים לאורך הערבה, מים המלח ועד ים סוף. על כך מעיד מתיו שפרבר, חבר קיבוץ יהל בערבה: "כל מי שמעורב בפיתוח

בגל העלייה הגדול ממדינות חבר העמים ומאתיופיה (1990-1993) נרתמה קק"ל לקליטת העולים בנגב והכשירה תשתית למגוריהם באילת, בבאר שבע, ליד שדרות, בנתיבות, באופקים ובמקומות אחרים. עבודה רבה הושקעה גם בפריצת דרכים ליישובים אלה. משה ריבלין ז"ל, שכהן בשעתו כיו"ר דירקטוריון קק"ל, סיפר על היענות קק"ל לאתגרים הלאומיים: "מפעליה של קרן קימת גדולים וחשובים כיום כמו בימי ראשית הציונות, ויחד עם זאת היא מתחדשת תמיד ועוזרת לפתרון בעיות ונושאים המתעוררים עם הזמן, כמו קליטת העלייה הגדולה עכשיו. כמו תמיד, עדיין החזון הוא המוביל אותה, וכמו תמיד גם עכשיו, היא עומדת בשורה הראשונה של העושים למען הארץ ובניינה". בהזדמנות אחרת אמר ריבלין כי "הארץ שעל שפת המדבר הייתה לארץ יישוב פורייה, וחלקה של קרן קימת בהישגים אלו גדול עד מאוד".

בקיץ 1995, החל פרויקט "נגב של צמיחה" המשותף לקק"ל, למשרד החקלאות ולסוכנות היהודית. מטרתו הייתה לשמש מסגרת-על למיזמים אזוריים ומקומיים כדי לסייע בקידום של יישובי המגזר הכפרי בנגב על ידי יצירת תשתית נאותה להתפתחותם הכלכלית והחברתית. התכנית הקיפה כ- 40,000 נפש המפוזרים בכמאה יישובים במועצות האזוריות אשכול, בני שמעון, חבל אילות, לכיש, מרחבים, עזתה, ערבה תיכונה, ערבה דרומית, שער הנגב, רמת הנגב ותמר. בבסיס התכנית עמד העיקרון ליצירת התמחות אזורית במועצות השונות, תוך ניצול הבדלים בהרכב האוכלוסייה, במינהל, במשאבים ובצרכים מיוחדים.

בשנים 1990-2004 השתתפה קק"ל בהכשרת תשתיות שיכוניות ביישובים, בעיירות ובערים ברחבי הנגב ובערבה. עבודות אלה כללו הכשרות קרקע ליישובים ודרכי גישה אליהם, הרחבות יישובים, פיתוח שטחים ציבוריים וגינון, פיתוח הכניסה ליישובים ושילוט, תשתיות לקרוואנים, הכשרת דרכים וחניות, שיקום שבילים, הקמת אתרי אשפה ופסולת, תשתיות לתיעול וניקוז, פיתוח בתי ספר ופיתוח תשתיות למפעלי ספורט ונופש.

קק"ל ביצעה את הפיתוח של חוות הבודדים, שנוסדו ביוזמה מקומית במרחבי הנגב וזכו להכרת המדינה מסיבות לאומיות וחברתיות. כל חווה שכזו מנוהלת על ידי משפחה אחת, או מספר מועט של מתיישבים. כלכלת החוות מתבססת על חקלאות ותיירות. קק"ל פעלה גם לרווחת החיילים בבסיסי צה"ל על ידי הקמת פינות מפגש להורים ומבקרים, בינוי מתקני ספורט וכושר, נטיעות וגינון.

קק"ל נדרשה לפעול למען המאמץ הלאומי בתהליך ההתנתקות מרצועת עזה (קיץ 2005) באופן הזה:

- א. תכנון וראייה רחבה של השטח תוך הגנה על היערות והשטחים הערכיים.
- ב. ניהול שטחים פתוחים בהתאמה לשינויים הנדרשים מטבע הדברים.
- ג. ייעור, נטיעות, פיתוח והעתקת דרכי נוף.
- ד. הכשרות קרקע חקלאית וקרקע למגורים.
- ה. פיתוח דרכי ביטחון ודרכים חקלאיות.

קק"ל פעלה בלוח זמנים קצר ומתוך מצוקה תקציבית. במהלך ההכנות להתנתקות ביקר ראש הממשלה אריאל שרון בהכשרת קרקע לחממות שהכינה קק"ל עבור חקלאי גוש קטיף, והביע שביעות רצון מעבודתה: "בביקור נוכחתי כי העבודה מתבצעת בקצב יוצא דופן ותוך הפגנת רצון טוב ומחויבות לצורך הלאומי".

עובדי קק"ל עמדו במשימותיהם למרות סערת הרגשות שבה היו נתונים: "...אף שחלקנו היה שותף להקמת גוש היישובים בחבל עזה, ביצענו את המוטל עלינו מתוך ידיעה שכך אנו מקילים על המכאובים של מהלך זה. במיוחד חשנו כך דווקא במשימות 'הפשוטות', כגון העתקת עצי בוסתן מגינות המשפחות השכולות שבגוש".

פיתוח הקרקע לחקלאות

פיתוח קרקע לחקלאות פירושו הכשרת אדמה בלתי ראויה לעיבוד לאדמה מעובדת. פיתוח הקרקע מלווה בטיפול בתהליכי סחיפה ונזקי שיטפונות המשחיתים את השדות החקלאיים. להרחבת מקורות התעסוקה בשנות ה-50 הקצה דירקטוריון קק"ל סכומים נכבדים לפיתוח מטעי האגבות, שהסתמנו כפתרון חקלאי-תעשייתי המתאים לקרקעות הנגב. הרעיון היה לשתול ברחבי הנגב צמחים שמהם יפיקו חומרי גלם לתעשיית חבלים ושקים. בנגב ניטעו כ-4,000 דונם אגבות והוקם מפעל להפקת הסיבים. באותן שנים החלה קק"ל לפעול בשיטות שונות למניעת סחיפת הקרקע והמשך תהליך הביתור בעקבות השיטפונות באדמות הלס שבאזור הנגב המערבי ולאורך נחל הבשור.

בשנות ה-70 פעלה קק"ל לפילוס חולות נודדים ברצועת החוף ובפיתחת רפיח. לאחר פילוס השטח ניתן היה להשתמש בו לבניית בתים, לסלילת כבישים ולחקלאות. פעולה נוספת לפיתוח הקרקע, שבה עסקה קק"ל בערבה ובים המלח הייתה הובלת אדמה ופריסתה על תשתית עקרה. במספר יישובים סייעה קק"ל לנטיעת עצי תמר באמצעות חפירת בורות עמוקים, המקרבים את שורשי העצים למפלס מי התהום. קק"ל השתתפה גם במימון שטיפת קרקעות מליחות. הדחת מלח מהקרקע בהצפה חד-פעמית במים נוסתה לראשונה בהצלחה עוד בימי "המדינה שבדרך", באדמה המלוחה של קיבוץ בית-הערבה, מצפון לים המלח. לאחר קום המדינה חודשה השיטה באדמות מלחה בבקעת הערבה, ולאחר מלחמת ששת הימים במספר מקומות בקרבת ים המלח ובקעת הירדן התחתונה.

מנתוני אגף מפעלי פיתוח בקק"ל עולה כי ב- 30 השנים האחרונות הוכשרו בנגב ובערבה 121,000 דונם לחקלאות שלחין, מטעים, שדות פלחה ופרדסים על פי החלוקה הזו: בערבה כ- 62,000 דונם, בכיכר סדום כ- 6,000 דונם, ברמת הנגב כ- 15,000 דונם, בחבל קטיף ובדרום הר חברון כ- 8,000 דונם ובחבל אשכול כ- 30,000 דונם. במסגרת מפעל "נגב של צמיחה" (אמצע שנות ה- 90) סייעה קק"ל לחקלאות בנגב במספר ענפים מרכזיים:

פארקים של חממות: החממות הן כיום הבסיס לחקלאות מודרנית. ההתייחסות לחקלאות היא כאל ענף תעשייתי לכל דבר, שתוצרתו מתחרה באיכותה עם שווקים בעלי דרישות מחמירות. בסיוע לחקלאי הנגב הוקמו "פארקים של חממות" בקרבה למקור אנרגיה הכוללים בית אריזה וקירור וכ- 10 דונם למגדל. ניהול החממות מרוכז בידי גורם ציבורי, המשכיר שטחי חממות לחקלאים ובכך מקטין את הסיכון האישי של כל חקלאי. במושבים שדה ניצן, עמי עוז, שחר ובאזור הפיתוח ניצנה הוקמו משטחי חממה בשטח כולל של למעלה מ- 1,000 דונם, המעודדים את צמיחתם של משקים אלה ומאפשרים קליטת משפחות נוספות.

הדרים: עם הירידה בהיקף ענף ההדרים במישור החוף, התרחב ענף זה בהתמדה בעיקר בחבל הבשור, שבו תנאי הקרקע והאקלים מתאימים לגידול פרדסים. הכדאיות הכלכלית של פרויקט הפרדסים מותנה בשלושה גורמים: 1. שטחים מרוכזים; 2. שימוש במים מוזלים (שפד"ף); 3. הבטחת מים מעבר למכסה לפרדס המניב. בהשוואה לאזורי הגידול במרכז הארץ, היבולים בנגב המערבי גבוהים במידה ניכרת (25%-35%). נטיעות הפרדסים בנגב תורמות לשמירת מעמדה של ישראל בשוק העולמי, שעלול היה להיפגע עקב הקטנת שטחי ההדרים במרכז הארץ. עד כה ניטעו ביישובי צפון הנגב המערבי כ- 12,000-15,000 דונם הדרים, המבוססים על מכסות המים הקיימות בתוספת 10 מלמ"ק ממאגרי הבשור המתוכננים. בעתיד מתוכננת הרחבה שטחי הנטיעות ל- 50,000 דונם, בהסתמך על אספקת 30 מלמ"ק מהשפד"ף.

מדגה: בשנים האחרונות הולכת וגדלה הדרישה לדגים בארץ ובחו"ל. ענף המדגה בישראל אינו מספק את הביקוש, העומד על 80,000 טון בשנה. לפיכך קיימת כדאיות בגידול דגים במשקים אינטנסיביים המבוססים על מחזור מים בדרך להשקיית גידולים חקלאיים. במסגרת זו הוקמו משקי דגים אינטנסיביים בבריכות מכוסות, המנצלים את יתרונות האקלים והקרבה למים גיאותרמיים, המספקים תנאי גידול אופטימאליים. משקי המדגה הוקמו בשטח משותף ומקיפים כמאה דונם בערבה, בכיכר סדום, וברמת הנגב.

מטעי זיתים: על רקע ביקוש גבוה ומחסור בהיצע זית בארץ ובחו"ל, ולאור ההכרה בערכו הבריאותי של שמן הזית, הועלה הרעיון לגידול זיתים בנגב כמטע בעל אופי תעשייתי, המושקה במים מליחים. הדבר התברר כאפשרי בעקבות מחקר של תחנת הניסיונות בהר הנגב, הנתמכת בידי קק"ל. בשנים האחרונות ניטעו ברמת הנגב עצי זית בהיקף של 5,000 דונם. התוצאות מפתיעות לטובה. לאחרונה זכה שמן הזית מתוצרת הר הנגב (רביבים) בפרס איכות.

על פרויקט "נגב של צמיחה" ותרומתו לפיתוח יישובי הספר מספר יעקב מאירי, המתגורר במושב עין תמר ועוסק בגידול דגים בחוות בכיכר סדום: "לאט-לאט, בעזרה של קק"ל, הסוכנות היהודית ומשרד החקלאות, הצלחנו להכשיר את האדמה, לבנות מתקני ייצור ולהתפרנס. הפרויקט נתן לכיכר סדום זריקת מרץ במונחים של אמצעים ומתקני ייצור. אין ספק כי קק"ל הייתה המניע וחוד החנית של הפרויקט".

פיתוח מקורות המים

מדינת ישראל אינה משופעת במקורות מים. בעבודתה בנגב תורמת קק"ל את חלקה להעשרת משק המים בישראל ולהרחבת האופציות להתיישבות, לחקלאות ולתיירות. בעשור הראשון להקמת המדינה הייתה קק"ל שותפה בתכנון קו המים ירקון-נגב שנחנך בשנת 1955 והחל להוביל את מי המוביל הארצי בשנת 1964. מאז הוסיפה קק"ל לפעול לפיתוח מקורות המים בישראל.

עבודתה של קק"ל להסדרת ערוצי נחלים ומניעת נזקי שיטפונות מיועדת למניעת מספר השלכות שליליות: פגיעה בשטחים בנויים וחקלאיים, פגיעה בקווי תשתית, פגיעה בשטחי יער ושקיעת סחף. המלאכה מתבצעת בנגב הצפוני והמערבי ובהיקף רחב יותר בבקעת הערבה ובחוף ים המלח. במסגרת זו עוסקת קק"ל בסתימת רוב הערוצים ופועלת באפיקים הנותרים להרחבתם, ליישורם, להעמקתם ולביצור גדוטיהם תוך דחיסת אדמתן ודיפוןן באבן. כל זה נעשה כדי למנוע את מהשיטפונות לפרוץ את גדות הנחלים.

אחד החידושים בדיפון הגדות הוא השימוש ב"גביונים" - אבנים מסותתות המצופות בחוטי ברזל. כדי להסיר מכשולים בפני הזרימה מחליקים את קרקעית האפיק ולעיתים מדרגים אותה לוויות מהירות הזרימה. להסדרת הערוצים ולהגנה על שטחים בונה קק"ל גם סכרי מגן ומטה אפיקים מהתוואי המקורי שלהם. לשם כך יש לחפור תעלות ולחבר אליהם יובלים מלאכותיים לניקוז השדות ושטחי בור. יש מקרים שבהם מתקינים בתוך האפיקים מאגרים, או סכרים, לניצול מי השיטפונות לשימוש חקלאי. כיום פועלת קק"ל לשיקום והסדרת הנחלים בארבע, הבשור ולכיש.

הקמת המאגרים מעניקה תועלת לאומית ממדרגה ראשונה. בארץ משלם כל חקלאי סכומים לא מבוטלים עבור צריכת המים להשקיית הגידולים. לעתים, בשל מחיר המים, לא כדאי לגדל גידולים מסוימים. הקמת מאגרים לאגימת מים (מי שפד"ן, שיטפונות ומים מותפלים) לטובת השקיית הגידולים בחודשי הקיץ עשויה לפתור את מצוקת החקלאות ולתרום לשגשוג הנגב. בדרך כלל אין צורך באיטום מלאכותי של המאגרים, מכיוון שלאחר מספר שיטפונות אוטם אותם הסחף השוקע בהם. כמות הסחף מוערכת ב- 3%-4% מכמות המים בממוצע הרב שנתי. בהתאם לכך, אורך חייו המשוער של כל מאגר הוא כ- 25 שנים. בהקימה מאגרים בנגב מביאה קק"ל לכך שכל 1.0 מלמ"ק מים שנאספים במאגר, מספיקים להשקיית 1,000 דונם מטעים בשנה ו"מפנים" מכסה דומה של מים שפירים לצריכה ביתית של 10,000 נפשות. למאגרים יש תפקיד גם בקליטת מי קולחין, ובכך הם תורמים אקולוגית לממשק מערכת סילוק הקולחין בארץ ולהגדלת פוטנציאל

במסגרת פרויקט "נגב של צמיחה" הקימה קק"ל מספר מאגרים בצפון הנגב ובמערבו: מאגר רחובות תחתון לתפיסת מי שיטפונות בנפח 0.76 מלמ"ק; מאגר רחובות עליון לאיגום מי שיטפונות ומים מושבים בנפח 2.25 מלמ"ק; מאגר בשור דרומי לאיגום מי שיטפונות ומים מושבים בנפח 4.00 מלמ"ק; מאגר נחל עוז לאיגום מים מושבים (שפד"ן) בנפח 3.50 מלמ"ק; מאגר נירעם לאיגום מים מושבים (שפד"ן) בנפח 1.50 מלמ"ק. לאחרונה הוקמו מאגר צאלים וסכר בנחל לבן שבהר הנגב.

כדי לאגור את מי השיטפונות ולנצלם לחקלאות ולהעשרת מי התהום, הקימה קק"ל לאורך נחל הבשור מספר מפעלי מים. מאגר צד של כ- 0.8 מלמ"ק הוקם בין באר צאלים לבאר רבובה. מי המאגר הזה יוזרמו לשני מאגרים גדולים בקיבולת 2.5 ו- 4.0 מלמ"ק. מדרום לקיבוץ רעים הוקם מאגר "חולית" בנפח 0.3 מלמ"ק. סמוך לו הוקם סכר נירים, המונע נזקי סחף לערוץ נחל הבשור ומעשיר את מי התהום ומאגר "נירים".

בערבה התיכונה הקימה קק"ל חמישה מאגרי מים גדולים: מאגר ראשון ליד פארן, לתפיסת מימי נחל חיון וזרימות מנחלי ירדן; צפונה ממנו מאגר שני, קטן יותר, הנקרא "צוקים", לקליטת חלק מהמים מנחל הערבה ונחלי ירדן; מצפון לו מאגר "נחל נקרות"; מצפון למושב חצבה הוקם מאגר רביעי, התופס את מי נחל הערבה; מאגר חמישי נמצא ארבעה ק"מ מצפון לעידן. מארבעת המאגרים הדרומיים ניתן לשחרר מים לזרימה במדרון נחל הערבה. חלקם נספגים ומעשירים את מי התהום והשאר מגיעים למאגר "עידן", שרק ממנו ניתן לשאוב ישירות מים לחקלאות.

כיום נמצאים בהקמה ובשלבי תכנון סדרה של מאגרים גדולים בנגב: מערכת סכרים ומאגרי קצה בנחל הבשור שבמערב הנגב; מאגרי כיכר סדום במוצא נחל הערבה; מאגרים המיועדים להעשרת מי התהום ולקיזוחים ברמת הנגב.

סכרים ומאגרי מים מסייעים לא רק להעשרת משק המים ולהעלאת מפלס מי התהום, אלא יוצרים גם אתרי נופש וקיט. בין השאר נבנו בשנים האחרונות סכר רחב ממדים בנחל עשת שבערבה ואגמי מים בפארק ירוחם, בפארק גולדה, בפארק ספיר ובפארק תמנע.

מחקר

מחקר הוא אבן יסוד לפיתוח הסביבתי בנגב. עוד בתקופת המנדט החלה קק"ל לעסוק בתחומי מחקר שנועדו לפיתוח הנגב. עם הקמת מדינת ישראל המשיכה קק"ל בעבודתה וסייעה באמצעות "מפעל הנגב" להקמת תחנות ניסיונות ומחקר במרחבי הנגב לבחינת תנאי הקרקע והאקלים. קק"ל מפעילה תחנת ניסיונות סמוך למשתלת קק"ל בגילת. בתחנה נערכים ניסויים בענפי המטע, הפלחה הירקות והמספוא. קק"ל מיקדה את הניסויים החקלאיים בנגב בגידולים שהסיכוי להתאקלמותם ולתרומתם המיידית לכלכלה הם הרבים ביותר.

כבר בחזונו להפרחת השממה הדגיש דוד בן-גוריון כי למען ביטחון המדינה ועצמאותה הכלכלית תיגדש עמידה משותפת של המדע לצד החלוציות בנגב (1956): "...רוב שטחיה של ישראל המחודשת הם בדרום ובנגב. המכשול היחיד שעדיין עומד כצר להתפשטותנו ולהתיישבותנו בדרום – הוא פרי הטבע הזועם: השממה ומיעוט הגשמים...בלי יישוב הדרום והנגב לא ייתכן בטחון המדינה ולא נגיע לעצמאות כלכלית. יישוב זה לא ייתכן בלי שינוי סדרי בראשית, ואין דבר זה למעלה מיכולת המדע בימינו ומעבר ליוזמה החלוצית של צעירינו. בכוח המדע והחלוציות נעשה הפלא הזה..."

במרכז פעילותה המחקרית בנגב תומכת קק"ל במרכזים למחקר ולפיתוח חקלאי (להלן: מופי"ם) הפרוסים במרחב. המופי"ם האזוריים בנגב הוקמו לקידום הפיתוח החקלאי של כל יחידה מרחבית באמצעות יצירת תנאי גידול המנצלים את יתרונותיה היחסיים: אקלים, אדמה, מקורות מים ואיכות כוח עבודה. על פריסת המופי"ם בישראל בכלל ובנגב בפרט (מודגשים), ותרומתם לכלכלת המדינה, ניתן ללמוד מפרסומיו של פרופ' דן לבנון, המשמש כמדען הראשי במשרד החקלאות ופיתוח הכפר.

מופי"ם אזוריים

המופי"ם האזוריים הם היערכות ייחודית לביצוע מופ"פ חקלאי באזורי החקלאות העיקריים בישראל. מאפיינים העיקריים הם אלה:

(א) מופי"ם פריפריאליים

1. מיזם משותף למשרד החקלאות (מינהל המחקר החקלאי), קרן קיימת לישראל והחטיבה להתיישבות, המיועד לסייע לחיזוק החקלאות באזורי עדיפות לאומית בפריפריה.

2. המופי"ם פרוסים לאורך גבולות המדינה

- ← מופ"פ צפון: יישובי גבול הצפון בגליל והגולן.
- ← מופ"פ בית שאן.
- ← מופ"פ בקעת הירדן.
- ← מופ"פ ההר המרכזי – יהודה ושומרון.
- ← מופ"פ דרום – חבל אשכול וצפון הנגב.
- ← מופ"פ רמת הנגב.
- ← מופ"פ ערבה תיכונה וצפונית.
- ← מופ"פ ערבה דרומית.

מופי"ם אלה מתמקדים באזורים שבהם שיעור המועסקים בחקלאות ושיעור ההכנסה מהחקלאות גבוהים.

(ב) מופי"ם אזוריים נוספים

מתמקדים בביצוע מחקרים במסגרת אזורית/ענפית.
פרושים באזורי הארץ האלה:

- ◀ מופ"פ גליל מערבי.
- ◀ מופ"פ עמק יזרעאל.
- ◀ מופ"פ מרכז (מחוז המרכז – ירקות בעיקר).
- ◀ מופ"פ לכיש.

3. מאפשרים שילוב של חוקרים מהמוסדות המרכזיים (בעיקר מינהל המחקר החקלאי) וצוותי מופ"פ מקומיים.

4. מקיימים קשר הדוק של מחקר – פיתוח – הדרכה – יישום.

תרומת המופ"פ לחקלאות

הגברת כושר התחרות של חקלאות וחקלאי ישראל בזכות השיפורים האלה:

- (א) חדשנות - פיתוח מוצרים חדשים וטכנולוגיות חדשניות.
- שיפור הייצור בגידולים הקיימים.
- (ב) שיפור האיכות.
- (ג) הגדלת הרווחיות.
- (ד) חיסכון במים והתאמת הגידולים לשימוש בקולחין ובמים מליחים.
- (ה) חיסכון בכוח אדם.
- (ו) שיפור יעילות הייצור.
- (ז) סיוע בהעתקת החקלאות לפריפריה ושימוש בשטחים פתוחים.
- (ח) פיתוח חקלאות ידידותית לסביבה.
- (ט) פיתוח תשתיות מדעיות לאבטחת מובילות טכנולוגית בעתיד.

בד בבד עם עבודתם המחקרית של המופי"ם האזוריים לפיתוח החקלאות בנגב, עורך המינהל לפיתוח הקרקע בקק"ל מגוון רחב של פרויקטים בשלוש תחנות המחקר בלהבים, בפארק סירת שקד ובשדה בוקר. הפרויקטים כוללים מחקר, פיתוח ויישום בו-זמניים והם נעשים בידי צוות בינתחומי שבו שותפים אקולוגים, הידרולוגים, מומחים לשימור הקרקע וניהול מרעה, יערנים, פיסיולוגים בתחום החי והצומח ואנשי ניהול משאבים. המחקרים עוסקים, בין השאר, בחקר המידבור ודחיקת המדבר (פרויקט הסוואניזציה) ובהדברת הזבוב היס-תיכוני בערבה במסגרת פרויקט "ערבה נקיה", הנערך בשיתוף פעולה עם ממלכת ירדן והרשות הפלשתינית.

קק"ל משתפת פעולה עם אוניברסיטת בן-גוריון בבאר-שבע ועם המרכז לחקר המדבר בשדה בוקר. במסגרת זו קק"ל עומדת בקשרי חוץ עם חוקרים מרחבי העולם ונוטלת חלק בפרויקטים,

קק"ל משתמשת לצורכי המחקר בטכנולוגיות מתקדמות הכוללות אמצעי חישה מרחוק ובמערכות מידע גיאוגרפי (ממ"ג) שנועדו לאיסוף המידע, עיבודו והפצתו. על עמידתה של קק"ל בחזית המחקר והפיתוח סיפר דוד נחמיאס ז"ל, שכהן כמנהל מינהל פיתוח הקרקע בראשית שנות ה-90: "קרן קימת היא המובילה במחקר ובפיתוח אדמות הארץ שאינן מעובדות עדיין. אנו לומדים את הנושא ומעלים תכניות לשימושי קרקע ומשתפים פעולה בנושאים אלו עם מכוני מחקר חשובים בעולם".

חינוך

מיום היווסדה, חזתה קק"ל כי חינוך לציונות יוצר מחויבות בין העם היהודי למולדתו. קק"ל פיתחה תכנית לימודים סביבתית המותאמת לכל הגילאים, ברוח חזונו של בן-גוריון להפרכת השממה בנגב. במסגרת עבודתה החינוכית בשנים הראשונות לקיום המדינה, היו נציגיה שותפים בוועדה לקביעת שמות בנגב (1949-1950), שעליה הוטל לקבוע שמות עבריים להרים, עמקים, מעיינות ואתרים בנגב.

כיום קק"ל היא המוסד החינוכי הגדול ביותר בישראל שעוסק בחינוך לאהבת הארץ. בהתאם לאמנה שנחתמה בין קק"ל לממשלת ישראל (28.11.1961), עוסקת הקרן, באמצעות תנועת המורים למען קק"ל, בפעילות חינוכית ציונית ענפה בבתי הספר בישראל ובקרב אלפי ילדים יהודים בתפוצות הקשורים לישראל באמצעות מפעליה החינוכיים של קק"ל. אלפי ילדים מהארץ ומחו"ל בילו בעשרות מחנות נוער בכל רחבי הארץ – מציפורי ולביא בגליל ועד שוני בכרמל, נס-הרים בהרי ירושלים ויתיר בנגב. במשך ימי המחנה עסקו החניכים חצי יום ביעור, או בחפירות ארכיאולוגיות, ואת מחצית היום השני הקדישו לפעילויות חינוכיות, ללימודים ולהכרת הארץ. בנוסף, קק"ל משלבת בפעילות החינוכית להכרת הנגב גם תנועות נוער וילדים בעלי מוגבלויות וצרכים מיוחדים מרחבי הארץ.

מחלקת החינוך והנוער בקק"ל מפעילה בישראל שורה של מרכזים חינוכיים הכוללים מרכזי שדה ויער. שלושה מהם, ברור חיל, גילת וניצנה, פועלים בנגב. במרכזים מתוודעים בני הנוער לנגב ולפעילותה של קק"ל לפיתוחו. בשנים האחרונות מפעילה קק"ל את פרויקט מעו"ף. זוהי תכנית חינוכית-סביבתית חדשנית המיועדת לתלמידים עולים חדשים ואוכלוסיית הפריפריה בנגב כדוגמת עיירות הפיתוח אופקים ומצפה-רמון. בנוסף לכך פועלת קק"ל במוסדות החינוך הממלכתיים באמצעות הקמתן של פינות קק"ל בבתי ספר ופיתוחן של חצרות במוסדות לימוד מיוחדים. עבודתה החינוכית של קק"ל באה לידי ביטוי מיוחד בצריף בן-גוריון בשדה בוקר. מנהלת האתר, מירי פלמ"ח, מספרת: "חלק מרכזי בעבודתי הוא להציג בפני המבקרים את המחויבות החזקה בין בן-גוריון, הקק"ל והנגב. לבן-גוריון היה חזון ארוך טווח וקק"ל היא שמוציאה אותו לפועל".

תחום אחר שבו קק"ל מרבה לעסוק הוא תיעוד מפעל ההתיישבות בנגב. בארכיון קק"ל נמצאים אלפי מסמכים המספרים על הקמת היישובים בנגב והתפתחותם. מקום מיוחד שמור לארכיון הצילומים של קק"ל, המתעד את היישובים מראשיתם. במסגרת זו יוזם "מכון קק"ל לתולדות הציונות וההתיישבות" כנסים בנושאים העוסקים בציונות, בהתיישבות היהודית בארץ ישראל ובמפעלי הקק"ל. המכון מסייע להוצאת ספרי מחקר בתחומים אלה ומעניק מלגות לחוקרים צעירים על עבודותיהם. לעבודת המכון שותפה גם "הקתדרה ללימודי תולדות קק"ל ומפעליה" באוניברסיטת בר-אילן.

אקולוגיה

קק"ל היא מהמוסדות הראשונים בעולם שהקדישה תשומת לב לאקולוגיה ולאיכות חיים, ויחד עם משימותיה הציוניות שמרה על טבע הארץ, הביאה לשיפור באיכות החיים והפכה אותה ירוקה יותר. עם קום המדינה זכה הייעור בנגב לתנופה גדולה. היער נתפס כמסייע לשמירת ערכה של הקרקע. הייעור שימש אמצעי לגיטימי ומהיר בידי המנהיגות הפוליטית וראשי קק"ל, לציון נוכחות בקרקעות נטושות ובקרקעות שאינן מתאימות לעיבוד חקלאי אינטנסיבי.

מחלקת הייעור של קק"ל התמחתה בייעור מדברי ופיתחה שיטות נטיעה ייחודיות לעצי יער. למימוש תכניותיה הקימה קק"ל משתלות. משתלה גדולה בגילת ומאוחר יותר משתלה נוספת בפלוגות. בין מפעליה הבולטים היו נטיעת שדרות, בדרך כלל כפולות, בצדי דרכים, כמו גם חורשות ליד יישובים שניטעו לצורכי ביטחון והסוואה, בעיקר אקליפטוסים, ברושים ואשלים. מאוחר יותר ניטעו יערות גדולים ורצופים בשולי ואדיות למניעת סחף, כגון באזור רוחמה, דורות ופלוגות. בשנת 1952 נטעה קק"ל כ- 200,000 עצי יער בשטחים הפתוחים של באר שבע המתחדשת, כדי לבנות חגורת ירק סביב העיר למניעת סופות האבק.

בשנת 1952 החלה קק"ל בנטיעת יער להב, המשתרע על פני יותר מ- 25,000 דונם. בשיפולי הר חברון, בגבול מדבר יהודה, משתרע יער יתיר על פני 35,000 דונם ובו למעלה מארבעה מיליון עצים ממגוון מינים. ראשיתו של היער בשנת 1964, עת החלה קק"ל בפריצת דרכים ונטיעה כחלק מהאתגר הלאומי לפיתוח הנגב. באדמת המקום תקע את מקלו יוסף ויץ, אבי היער הנטוע בישראל, והכריז: "כאן יהיה יער!". הוא עשה זאת על אף הסתייגויותיהם של מומחים רבים, שטענו כי אין לכך סיכוי. יער יתיר הוא כיום יער נטע האדם הגדול בישראל.

מלבד הפגנת הנוכחות בעצים קיומו של היער, עמדו לנגד עיני מתכנני היערות בנגב גם המטרות האלה:

1. שימור הקרקע מסחיפת רוח ומים.
2. שיפור איכות האוויר על ידי קליטת אבק, פיח וגזים.
3. שיפור הנוף וכיסוי המדרונות הקרחים בצמחייה.

4. שיפור איכות החיים על ידי יצירת אתרי נופש ובילוי בחיק הטבע.
5. שיפור התשתית הכלכלית לתיירות, למרעה ולתפוקת עץ.
6. שיפור תשתית ההתיישבות על ידי הקמת שרשרת יישובים לאורך הגבול.
7. יערות קק"ל משמשים גם בסיס לרעיית עדרי הבדווים החיים בסביבתם. הם משתמשים בגזם העצים להסקה.

בסוף שנות ה-80 נוספה לקק"ל משימה נוספת: שמירת היערות מפני שריפות חבלניות, תופעה שהתרחבה בעקבות האינתיפאדה. למלחמה בלהבות הקימה קק"ל מערך גדול הכולל תצפיות אש, כבאיות ועשרות פועלי ייעור הנזעקים בשעת הצורך לכיבוי שריפות. במסגרת פרויקט "נגב של צמיחה", שהחל באמצע שנות ה-90, נעשו פעולות הייעור ביערות קק"ל בשלושת המישורים האלה:

1. יער כרקע ותשתית תיירותית.
2. יער כמכשיר אקולוגי סביבתי.
3. יער כמלווה תהליכי פיתוח באזורים עירוניים.

"המיוחד ביער שלנו" מספר צבי אבני מנהל אגף הייעור בקק"ל, "הוא הניסיון לפרוץ לאזורים שמעולם לא צמח בהם יער, בעיקר אזורי ספר המדבר". כיום משתרעים שטחי היער במרחב דרום של קק"ל על פני 300,000 דונם בקירוב (28% מכלל שטחי היער במדינה), ונטועים בהם כ-20 מיליון עצים מזנים שונים.

המידבור היא בעיה עולמית, שנעשית קשה יותר ויותר. הזנחה וניצול יתר הופכים חלקים נרחבים באזורים צחיחים למחצה למדבר, דבר שמוביל אף לשינויים אקלימיים המחמירים את התהליך. המידבור מתאפיין בפגיעה במגוון הצומח והחי, בהגברת סחף הקרקע ובירידה בפוריותה. מחקר ארוך טווח שנערך בישראל מלמד כי ניהול אקולוגי נכון של אדמה צחיחה למחצה יכול לעצור את תהליכי המידבור. לפני שנים אחדות יזם אגף הייעור במינהל לפיתוח הקרקע בקק"ל פרויקט לדחיקת המדבר (סוואניזציה), שנועד להגביר את פוריות הקרקע בנגב ולהגדיל את מגוון הדרכים לניצולה. במחקר הקשור בפרויקט שותפים גם "מרכז מיטרני לאקולוגיית המדבר" באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, התחנה לחקר סחף הקרקע במשרד החקלאות, המחלקה למשאבי הטבע במינהל המחקר החקלאי בישראל ומוסדות אקדמיים ישראלים נוספים. הפרויקט שם לו למטרה את היעדים האלה: פיתוח בסיס נתונים לממשק ולניהול מערכות אקולוגיות מדבריות; יצירת מודל עבור ישראל וארצות אחרות לשם הגדלת זמינות האדמות הצחיחות והצחיחות למחצה; פיתוח שיטות יעילות לניצול שטחי מדבר; שיקום פוריות הקרקע; קידום השימוש באדמה ולחימה במידבור. במהלך השנים עברו 120,000 דונם ברחבי הנגב סוואניזציה, ובכל שנה מוכשרים 2,000-3,000 דונם נוספים.

במסגרת פעולות קק"ל לדחיקת המדבר הוכשרו לימנים לנטיעות בצדי הדרכים בנגב. לימן הוא כינוי לאגן סכור קטן, המשמש לאיגום מי גשם באזורים בעלי אקלים צחיח. בקרקעיתו נוטעים

(limen) ומשמעו "נמלי" – מקום

נמוך שבו נקווים המים. אגני הניקוז המספקים מים ללימנים עשויה להגיע למאות ואלפי דונמים. יוסף ויץ הגה את הרעיון לשיבוץ נקודות ירוקות בנגב בתחילת שנות ה-60, מאז החלה קק"ל להכשיר לימנים לאורך הכבישים המרכזיים בנגב ולנטוע בהם עצים המותאמים לחיים במדבר. סכרי הלימנים נבנים באמצעות דחפורים. העיבוד השוטף של הקרקע למניעת המלחה שלאחר ההצפה נעשה בכלים מכאניים. קק"ל יצרה עד היום כ-500 לימנים המשמשים למגוון מטרות: מרעה וצל לצאן; מקום שהייה ללהקות ציפורים נודדות; מקום מנוחה לחיילי צה"ל במהלך אימונים; חניוני נופש למטיילים. בלימנים הנגישים הציבה קק"ל שולחנות פיקניק ואשפתונים לרווחת המטיילים.

תיירות ופנאי

התיירות היא ענף משלים חשוב לתעסוקה בנגב. היא פותחת את היישוב הכפרי והיישוב העירוני בפני הציבור הרחב, והופכת אותם מאזור מגורים גרידא לאזור בילוי מעניין. הנגב התברך במגוון רחב של ערכי טבע ונוף המשולבים באתרים היסטוריים ייחודיים. פיתוח התיירות בנגב מושפע מהעניין הרב שמגלים תיירים מהארץ ומחו"ל בתיירות אקולוגית ובתיירות מדברית. התיירים נמשכים לנגב בגלל השטחים הבראשיתיים רחבי ידיים שבו, המעניקים חוויה רוחנית ואתגר פיזי.

קק"ל פועלת רבות לפיתוח התיירות בנגב. קק"ל מפתחת אתרים בעלי ערך היסטורי ואתרי טבע ונוף. היא פורצת דרכים לאתרים מעניינים, מכשירה אותם לביקור הקהל, יוצרת בהם רקע ירוק וצל, משמרת את הקרקע והסביבה ומדגישה את הייחוד המקומי. בשנים האחרונות שותפה קק"ל בתכנון ובהקמה של פרויקטים ופארקים מחוללי מפנה בערים ובעיירות הפיתוח בנגב. הקמת פרויקטים אלה תהווה מנוף לפיתוח הערים והעיירות ולשינוי תדמיתן.

בשנים האחרונות מפנה אגף הייעור משאבים רבים לקידום ושיפור היער כמקום לנופש ופנאי. הביטוי המעשי של מדיניות זו הוא הכנתו של היער לקליטת קהל. אחד האמצעים לכך הוא שילוט היער. מעבר לתועלת המיידית של השילוט בהכוונה לאתרים האטרקטיביים ביער, עצם נוכחותו מעניקה למבקרים תחושה שיש ביער יד מכוונת, תחושה התורמת נוחות וביטחון אצל המטייל שאינו בקיא בנבכי היער. לשילוט יש גם היבט הסברתי, המגביר את מודעות הציבור לפעילות קק"ל ביערות.

לרווחת המטיילים פרצה קק"ל ביערותיה דרכים שבעזרתן ניתן להגיע גם לפינות היער הנידחות. קק"ל מפעילה ביערות הנגב למעלה מ-150 חניונים ובהם מתקני משחקים, שולחנות פיקניק, מסלולי טיול ומגדלי תצפית. ב"קו ליער" - מוקד המידע של קק"ל, מספקים לציבור המלצות לטיולים ופרטים על סיורים ואירועים שעורכת קק"ל.

קק"ל פורצת דרכי נוף ודרכי יער המתאימים לטיולים ברגל, באופניים, ברכב פרטי וברכב שטח. חלק מהחניונים והשבילים עברו התאמה למוגבלים בתנועה. קק"ל גם הכשירה מגוון צירי תיירות נושאים, כגון דרך המתקנים החקלאיים ביער המלאכים-שחריה, דרך השדות בחבל הבשור ודרך הפסלים ביער חצרים. שבילים אחרים מותאמים למורשת תרבותית, לאמנות סביבתית ולספורט אתגרי. לאורך דרכי הנוף ניתן לעצור באתרים היסטוריים, במצפורים ובחניונים כדי להעשיר את הידע בידיעת הארץ, ליהנות מיופיו של הטבע ולהינפש.

דוגמה לדרך שפרצה קק"ל היא דרך הבשור, העוברת לאורך כ- 18 ק"מ בגדת נחל הבשור. שותפים למבצע היו המנהלה לפיתוח התיירות בנגב ועמותת תיירות נגב מערבי. עבודות הפיתוח כללו הקמת מגדלי תצפית, חניונים, גשר חבלים ושילוט. בדרך הפסלים שב"יער חצרים", שאורכה כ- 2.5 ק"מ, הציבו אמנים יצירות אמנות המתייחסות לסביבה ולמרחב. הדרך אוגפת את קיבוץ חצרים מזרע ועבירה לכל רכב. על שפת המצוק המשקיף על מכתש-רמון בנתה קק"ל מצפור וטיילת, שלאורכה הוצבו יצירות פיסול סביבתי. הטיילת, על שם אלברט כ"ץ, ממוקמת בקצה הדרומי של מצפה-רמון ואורכה 1.5 ק"מ.

ב"יער יתיר" הכשירה קק"ל כמה דרכי נוף. אחת מהן היא שביל החלמוניות, המוביל את המטיילים באוקטובר אל אחד מפרחי הבר היפים בארץ. לאורך דרך המתקנים החקלאיים ב"יער בארי" ניתן לבקר במתקנים עתיקים לשאיבת מים ולהכיר את ההיסטוריה של הספקת המים להתיישבות בנגב, מפעל שבו לקק"ל היה חלק רב. ב"יער בארי" חנכה קק"ל שלושה שבילים לרכיבה על אופניים, ביניהם מסלול רכיבה אתגרי וחדשני באורך של 25 ק"מ, המיועד לרוכבים מנוסים. השבילים החדשים, המשולטים לכל אורכם בצבעים שונים, בהתאם לדרגות הקושי והאתגר, הם פרי יוזמה משותפת של קק"ל, קהילת רוכבי קיבוץ בארי, רשות הטבע והגנים הלאומיים והמועצה האזורית אשכול.

קק"ל שותפה גם ליוזמה של שיקום ושיחזור המצפים בנגב. בשנת 1996 הסתיימה מלאכת השיקום והשחזור של מצפה גבולות, שהפך לאתר תיירות בסיוע קק"ל, המועצה המקומית אשכול והמועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות. בשנת 1998 שוחזר המצפה ברביבים בשיתוף קק"ל, המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות ואנשי קיבוץ רביבים. באתר הקרוי על שם יוסף ויץ הוקמה תצוגה הממחישה, בין השאר, את תולדות התיישבות בנגב, שיטות השקיה וחקלאות ועמידה במלחמת העצמאות. כיום מובילה קק"ל, בשיתוף המועצה לשימור מבנים ואתרי התיישבות ועיריית באר שבע, תכנית לשיקום המצפה בבית אשל.

קק"ל עוסקת גם בחפירות ארכיאולוגיות ובשיקום ושימור אתרי עתיקות ברחבי הנגב, כגון מצדה, ממשית עבדת ושבטה, כמו גם בשיקום בתי כנסת עתיקים בחורבת רמון ובחורבת מעון. קק"ל תומכת בפעילותם של מוזיאונים ומרכזי מבקרים במרחב כגון צריף בן-גוריון בשדה בוקר, מוזיאון ג'ו אלון ביער להב, מוזיאון המים בנירעם ומוזיאון חיל האוויר בבסיס חצרים. כיום נמצא בשלבי תכנון הקמתו של מרכז יהודי-בדווי במועצה המקומית שגב שלום.

בשנים האחרונות הקימה קק"ל שורה של פארקים בנגב לתיירות ונופש. בסיוע קק"ל הורחבה התשתית התיירותית במצפה-רמון. קק"ל פיתחה במכתש-רמון מערכת שבילי סיור ותיור, תוך כדי השקעת משאבים רבים שלא לפגוע באופיו הייחודי של הנוף המדברי. במכתש נחפרו מעבירי מים למניעת נזקי שיטפונות בדרכים וחוזקו סלעים שאיימו להתמוטט. בקרית "פארק הרמון" הקימה קק"ל, בשיתוף עם רשות הטבע והגנים והמועצה המקומית מצפה רמון את "חי-רמון" – גן בן 11 דונם לזכרו של גוסטב נורדן הכולל תצוגה של מסלע, חי וצומח מהר הנגב ומכתש-רמון. קק"ל תמכה גם בהקמת הפארק לפיסול מדברי שעל שפת המכתש, שבו הוצבו פסלים שנוצרו בידי פסלים מהארץ ומחו"ל. הפסלים עשויים מהמסלע המקומי ומשתלבים בנופי האזור. קק"ל עוסקת גם בעבודות עפר להקמת מנחת מטוסים במצפה-רמון.

קק"ל התגישה לשיקום אגם ירוחם כדי להפוך אותו לפארק עירוני. גם בשדרות ובאופקים נרתמה קק"ל להפיכת שטחים פתוחים לפארקים ציבוריים. סמוך לחל הבשור פיתחו קק"ל ורשות הטבע והגנים את "גן לאומי אשכול", על שמו של לוי אשכול. בתחום הפארק ישנם שני אגמים, מדשאות וחורשות מוצלות. מסלול הטיול בפארק כולל תצפית מגבעת המצפור, שביל טיול בסבך הצמחייה של נחל הבשור ובריכות שכשוך במעיינות הבשור.

כ- 20 ק"מ מדרום לבאר שבע, הקימה קק"ל את "פארק גולדה", על שמה של גולדה מאיר. בפארק מנצלים מי שיטפונות ומי תהום מליחים ליצירת אגם, שסביבו טופחו בוסתן נאה, מדשאות, ופינות מוצלות לפיקניקים. בחלק הגבוה של הפארק מאפשר מצפה טלי תצפית נאה על מרחבי הנגב.

בכביש הערבה, סמוך ליישוב מרכז ספיר, הוכשר "פארק ספיר", על שמו של פנחס ספיר. בפארק ניטעו מדשאות סביב אגם מי תהום בשטח 2.5 דונם. סמוך לפארק סייעה קק"ל לאמניות מהערבה להציב פסלים ברוח המקום וליצור שביל טיול מעניין ומיוחד. ב"פארק תמנע", מהמקומות המרשימים בנגב, חפרה קק"ל אגם מלאכותי המשתרע על פני 15 דונם ובנתה לידו מרכז מבקרים. באילת הפכה קק"ל את המזבלה העירונית ל"פארק צפרות ללא גבולות", ובמרכזו שתי בריכות, אחת של מים מתוקים ואחת של מים מלוחים. הפארק משמש אתר מנוחה חשוב לעופות נודדים. קק"ל פועלת גם לפיתוח חופי הים באזור ניצנים וזיקים שבים התיכון ובעין גדי שבחוף ים המלח.

מושגים: חבל לכיש, פיתחת שלום, חוות הבודדים, אדמת לס, קו ירקון-נגב, ניצול מי שיטפונות, מידבור, לימן.